

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Het complot als spel dat de speler bespeelt

Polak, Sara

Citation

Polak, S. (2022). Het complot als spel dat de speler bespeelt. *Leidschrift*, 37(juni: Fake News en desinformatie. Van de Oudheid tot het heden), 49-63. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3448700>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3448700>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het complot als spel dat de speler bespeelt

Sara Polak

Inleiding¹

Op 30 september 2020 publiceerde het online tijdschrift *Medium* een artikel van game designer Reed Berkowitz over het Amerikaanse fenomeen QAnon.² QAnon is een extreemrechtse complottheorie – door sommigen inmiddels als sekte beschouwd – gebouwd rond de (fictieve) persona ‘Q’.³ Q wordt geacht bijzondere kennis te hebben van de plannen en complotten van de ‘deep state’ (een veronderstelde geheime en onrechtmatige staat binnen de staat waar de eigenlijke macht uitgeoefend wordt). Die behelzen onder meer satanische rituelen waarbij kinderen seksueel misbruikt en opgegeten zouden worden, door politici die meestal ‘links’ bevonden worden en vaak vrouw (bijvoorbeeld Hillary Clinton), joods (bijvoorbeeld George Soros) of zwart (bijvoorbeeld Barack Obama) zijn. Vanaf eind 2017 en vooral in 2018 verschenen er regelmatig zogenaamde ‘Q-drops’ op verschillende internetfora – raadselachtige boodschappen die Q’s volgers met veel enthousiasme probeerden te ontcijferen. Eén van de meest spannende en ook raadselachtige van de ‘voorspellingen’ van Q is dat er uiteindelijk een ‘Storm’ aankomt – een grote gebeurtenis, die alles onherroepelijk zal veranderen.

Berkowitz analyseert dit fenomeen vanuit zijn expertise als game designer als ‘a game that plays people’. QAnon’s kracht als spel, zegt hij, is dat het gebruik maakt van een eigenschap van mensen waar spelmakers (bijvoorbeeld van Alternate Reality Games, experience fiction en interactief theater) vaak mee worstelen: *apofenie*. Apofenie is de neiging van mensen om

¹ Dit artikel is geschreven in het kader van het NWO-project Playing Politics: Media Platforms, Making Worlds en is in hoge mate geïnspireerd door lang lopende en intensieve gesprekken met de leden van de onderzoeksgroep: Frank Chouraqui, Alex Gekker, Bram Ieven, Saniye Ince, Frans-Willem Korsten en Sybille Lammes (PI). Ik ben hun zeer erkentelijk voor hun inzichten en collegialiteit.

² Reed Berkowitz, ‘A Game Designer’s Analysis of QAnon’. <https://medium.com/curiouserininstitute/a-game-designers-analysis-of-qanon-580972548be5>, geraadpleegd 31 januari 2022.

³ Paul Bleakley, ‘Panic, Pizza and Mainstreaming the Alt-right: A Social Media Analysis of Pizzagate and the Rise of the QAnon Conspiracy’, *Current Sociology* (2021) 1-17: 5.

betekenisvolle verbanden of patronen te zien tussen ongerelateerde zaken. Bijvoorbeeld: je speelt een escape room en ziet drie takjes liggen in de vorm van een pijl en je bent ervan overtuigd dat dat een aanwijzing is. Misschien is het de bedoeling dat je de muur waar de pijl naar wijst stuk beukt om de volgende aanwijzing te bemachtigen? Waar voor een game designer apofenie vaak een probleem vormt, omdat deze neiging spelers van het vooraf uitgestippelde pad afbrengt, zijn Q-Drops in Berkowitz' analyse juist effectief vanwege dit effect. De aanwijzingen die Q de wereld in stuurt, zijn zodanig vaag, maar toch ook specifiek genoeg, dat er veel ruimte is om te puzzelen en patronen te zoeken, zoals in:

Their need for symbolism will be their downfall.
Follow the Owl & Y head around the world.
Identify and list.
They don't hide it.
They don't fear you.
You are sheep to them.
You are feeders.
Godfather III.

Q⁴

Er zijn honderden plekken op het internet – onder meer op Reddit, 4Chan, 8Chan, maar ook 'mainstream' sociale media platforms zoals Facebook en Twitter – waar volgers samenkomen om de aanwijzingen te interpreteren. Apofenie is de drijvende kracht van dit spel. Er is geen oplossing, maar de aanwijzingen geven genoeg materiaal om uilen en Y's te vinden op foto's van politici en andere beroemdheden om vervolgens te concluderen dat er werkelijk een patroon is.

Hoe dit kan werken, is goed te horen in het interview dat Andrew Callaghan voerde met Jacob Anthony Angeli Chansley, die in één klap wereldberoemd werd door zijn opvallende rol als Shaman-bezetter tijdens de Capitoolbezetting van 6 januari 2021. Angeli is inmiddels veroordeeld tot 41 maanden cel vanwege zijn daden op die dag.⁵ Hij staat sindsdien bekend als 'Q Shaman', en was daarvoor werkzaam bij de marine, heeft twee spirituele zelfhulpboeken in eigen beheer uitgegeven en een aantal succesvolle video's

⁴ Geciteerd o.a. in Berkowitz, 'A Game Designer's Analysis of QAnon'.

⁵ A. Callaghan, 'Q Shaman Prison Interview'. <https://www.youtube.com/watch?v=Xwdkng6ZGp8>, geraadpleegd 31 januari 2022.

geproduceerd en gepubliceerd op het snelgroeiende Canadese platform Rumble, waarin hij samenzweringstheorieën bespreekt. Hij presenteerde zich als acteur, Q-discipel en sjamaan. Het proces van zoeken, lezen, informatie verzamelen en interpreteren dat Angeli in het gesprek beschrijft – en dat hem onder meer tot de overtuiging gebracht heeft dat de ‘deep state’ beheerst wordt door vampiers – lijkt in veel opzichten op zowel een speurtocht als op forensisch onderzoek. Angeli beschrijft zichzelf herhaaldelijk als een kritisch en achterdochtige denker die echt niet zomaar iets voor zoete koek zal slikken. Juist het feit dat zijn overtuigingen het product zijn van zijn eigen zoektocht samen met anderen maken hem overtuigd van de juistheid van zijn bevindingen.

Afb. 1: Jake Angeli met een QAnon bord.

Er is in de traditionele media, op allerhande internetfora en in (populair) wetenschappelijke literatuur al veel gezegd over de revolte van 6 januari 2021, over QAnon en andere Amerikaanse samenzweringstheorieën en in bredere zin over Donald Trump en zijn aanhang. Een perspectief dat vooralsnog onderbelicht blijft, is hoezeer deze fenomenen uitingen zijn van *spel*. Spel is fundamenteel, niet alleen voor mensen – dieren spelen ook. En spel is in veel opzichten nauw met politiek verweven. Dat is natuurlijk niet nieuw: het

politieke spel (en politieke spelletjes) bestonden altijd al. Bovendien zijn veel spellen ten diepste politiek, van bordspellen zoals Risk of Monopoly, tot varianten op 'King of the Hill', waarbij twee groepen een 'fort' moeten verdedigen c.q. innemen. Maar door de relatief nieuwe rol die sociale media spelen in zowel het politieke spel, als in het spel van sociaal verkeer en interactie tussen gebruikers, is de dynamische relatie tussen spel en politiek veranderd.

Ik laat, aan de hand van recente ontwikkelingen in de Amerikaanse politiek, zien hoe deze verandering zichtbaar wordt, door in te zoomen op de vraag hoe complottheorieën op een nieuwe manier zijn gaan functioneren als 'spel dat de speler bespeelt'. Om dat te doen, definieer ik eerst het concept spel en ga ik daarna kort in op Johan Huizinga's visie op spel, zoals geformuleerd in zijn paradigmatische boek *Homo Ludens*, dat voor het eerst verscheen in 1938.⁶ Dan breid ik zijn visie op de interactie tussen spel en politiek uit aan de hand van de concepten *agon* en *agonisme*. Vervolgens laat ik aan de hand van Russell Muirhead en Nancy Rosenblum's boek *A Lot of People Are Saying* zien hoe de vorm van spel die QAnon bezigt, past bij het 'new conspiracism' dat zij identificeren. Daar zal ik een korte kritiek op formuleren.⁷ Tot slot bespreek ik de revolte van 6 januari 2021 als politiek spel, niet in de traditionele zin, maar als spel dat een nieuwe wereld openbreekt, zonder dat de spelers daar vooralsnog controle over hebben.

Homo Ludens en het politieke spel

Spel, zoals Miguel Sicart schrijft in *Play Matters* is een modus van zijn – het is inherent aan al het (menselijk) gedrag en cultuur.⁸ Hoewel spel en spelletjes natuurlijk cultureel verschillen en cultureel bepaald zijn, is het begrip spel veel breder dan het misschien op het eerste gezicht lijkt, als we het bekijken als een mediale vorm (zoals games) of als activiteit (zoals tikkertje). Zoals Brian Sutton-Smith schrijft is spel 'staged contingencies of variation, with opportunities for control engendered by either mastery or further chaos'.⁹

⁶ J. Huizinga, *Homo Ludens: Proeve eener bepaling van het spel-element der Cultuur* (Amsterdam 2008).

⁷ N. L. Rosenblum en R. Muirhead, *A Lot of People Are Saying: The New Conspiracism and the Assault on Democracy* (Princeton 2019).

⁸ M. Sicart, *Play Matters* (Cambridge, MA 2014).

⁹ B. Sutton-Smith, *The Ambiguity of Play* (Cambridge, MA 2001) 231.

Daarnaast omvat spel in het algemeen performatieve of expressieve aspecten, is er meestal sprake van onzekerheid of risico, een element van spanning en is het op één of andere manier autotelisch (het is een doel in zichzelf) en buitengewoon. Dit zijn algemene kwalificaties van spel geformuleerd door verschillende theoretici (Johan Huizinga, Miguel Sicart, Brian Sutton-Smith). Voor mijn casus is het autotelische aspect minder belangrijk, omdat het gaat om spel dat wellicht voor de meeste spelers, zoals de QAnon-volgers, een doel op zich is, maar, zoals ik zal beargumenteren, wel degelijk een doel (en effect) buiten het spel heeft – namelijk het verstoren van het democratisch proces. De andere aspecten (performativiteit, onzekerheid en het buitengewone) zijn wel allemaal relevant. Verder is het belangrijk op te merken dat spel beslist niet als kinderachtig, triviaal, of niet-ernstig begrepen moet worden.

Het buitengewone wordt door Huizinga, de grondlegger van spel als interdisciplinair wetenschappelijk veld, beschreven als de ‘toverkring’, een speelruimte waarbinnen een eigen orde heerst, een soort eigen wereld. ‘Het verwezenlijkt in de onvolmaakte wereld en het verwarde leven een tijdelijke, beperkte volmaaktheid.’¹⁰ Dit idee is niet zonder problemen: spelers maken in de toverkring vaak genoeg gebruik van kennis over de andere spelers die ze daarbuiten verkregen hebben en je kunt een medespeler in de toverkring gemakkelijk in de context van het spel zó schoppen dat het daarbuiten ook pijn doet. Maar het basale idee is aantrekkelijk, omdat het buitengewone karakter van spel zo duidelijk wordt: spel schept een eigen wereld, ook al is deze poreus. De vergelijking met politiek ligt voor de hand: ook politieke bewegingen scheppen werelden. Ze verbeelden utopische toekomsten en maken plannen voor hoe die te bereiken en proberen voldoende medestanders te vinden om het draagvlak te creëren die hun visie kan verwezenlijken. Niet alleen het concrete dagelijkse bedrijven van politiek heeft spelelementen (al is het alleen maar het toevallig laten uitlekken van een idee), maar ook het politiek inbrengen van een toekomstbeeld en ideaal om naartoe te werken.

Huizinga maakt deze vergelijking ook, als hij analyseert hoe er op valsspelers c.q. spelbrekers gereageerd wordt – allebei ook in de context van Amerikaanse politiek zeer relevante categorieën:

De spelbreker breekt hun tooverwereld, daarom is hij laf en wordt uitgestooten. Ook in de wereld van den hoogen ernst hebben de valsche

¹⁰ Huizinga, *Homo Ludens*, 37; 38.

spelers, de huichelaars en bedriegers, het altijd gemakkelijker gehad dan de spelbrekers: de apostaten, de ketters, de nieuwlichters, de in hun geweten gevangenen.

Tenzij, en dit is veeltijds het geval, deze laatsten op hun beurt terstond een nieuwe gemeenschap vormen met een eigen, nieuwen regel. Juist de outlaw, de revolutionair, de geheime-clubman, de ketter, is buitengewoon sterk groepvormend en tegelijk bijna altijd van een sterk ludiek karakter.

De spelgemeenschap heeft een algemeene neiging, blijvend te worden, ook als het spel is afgelopen. Niet ieder knikkerspel of iedere partij bridge leidt tot clubvorming. Evenwel het gevoel, samen in uitzondering te verkeer, samen een gewichtig ding te delen, samen zich van de anderen af te scheiden en zich aan de algemeene normen te onttrekken, strekt zijn betoovering verder uit dan den duur van het enkele spel.¹¹

De vertaalslag naar de Amerikaanse politieke context van 2016-2021 is gemakkelijk gemaakt. Als we het Capitool, waar zowel het Huis van Afgevaardigden als de Senaat vergadert als speelruimte zien, dan is, in de jaren van Obama's presidentschap, valsspelen in de Republikeinse partij de norm geworden – althans, in de ogen van de Democraten. De Republikeinen zelf vonden natuurlijk dat ze de regels op nieuwe creatieve en volstrekt legale wijze gebruikten. Een voorbeeld is de manier waarop minderheids- en later meerderheidsleider van de Senaat Mitch McConnell het tegenwerken van Obama tot zijn hoogste doel maakte. Toen in februari 2016 – bijna een jaar voordat Obama het presidentschap zou overdragen aan zijn opvolger – opperrechter Antonin Scalia overleed, hield McConnell het proces om een door Obama te nomineren opvolger te horen en te bevestigen, ruim een jaar tegen door de hearings daarvoor niet te agenderen. Een systeem moet tot op zekere hoogte altijd uitgaan van goed vertrouwen; het is vanzelfsprekend dat zo'n kwestie wordt geagendeerd, dus er zijn geen regels voor, en omdat dat zo is, kon McConnell ervoor kiezen het niet te agenderen. Zo kon Trump later in de eerste honderd dagen van zijn presidentschap de conservatieve opperrechter Neil Gorsuch aanstellen. Of dit een kwestie van valsspelen of juist van slim spelen is, McConnell is in elk geval iemand die het politieke spel als een ware Machiavelli speelt.

Trump, daarentegen, is eerder een spelbreker, iemand die zich aan de regels van het spel onttrekt en daarmee 'de betrekkelijkheid en de broosheid

¹¹ Ibidem, 39.

van die spelwereld' onthult.¹² En hoewel er in de eerste helft van 2016 een rotsvaste overtuiging heerste dat de Republikeinse partij hem daarom uit het politieke spel zou stoten en hem geen gelegenheid zou geven deel te nemen aan de voorverkiezingen, laat staan die te winnen, slaagde Trump er eigenlijk al snel in om juist een sterke nieuwe gemeenschap te vormen en de gehele Republikeinse partij daar, goedschiks én kwaadschiks, in mee te trekken. En zoals Huizinga terecht opmerkt: 'juist de outlaw, de revolutionair, de geheime-clubman, de ketter, is buitengewoon sterk groeppvormend en tegelijk bijna altijd van een sterk ludiek karakter'. Maar het spel dat Trump speelde is wel een fundamenteel ander spel dan het spel dat traditioneel in het Capitool gespeeld werd, ook al beriep Trump zich uiteraard ook op bestaande Amerikaanse (spel)tradities – met name 'cowboytje', met alle raciale, koloniale en gender-implicaties die daarbij horen.

Agon, (ant)agonisme en nieuwe vormen van participatie

Huizinga noemt later in zijn bespreking van spel ook de oud-Griekse term *agon* – de strijd of 'spelen' die een belangrijk deel uitmaakten van het openbare leven – waarin zoals hij zegt 'een essentieel deel van het spelbegrip schuilt', zij het niet het ludieke deel.¹³ Roger Callois heeft dat begrip later in *Man, Play and Games* verder uitgewerkt.¹⁴ Callois definieert *agon* als volgt:

A whole group of games would seem to be competitive, that is to say, like a combat in which equality of chances is artificially created, in order that the adversaries should confront each other under ideal conditions, susceptible of giving precise and incontestable value to the winner's triumph. It is therefore always a question of a rivalry (...) exercised, within defined limits and without outside assistance, in such a way that the winner appears to be better than the loser in a certain category of exploits.¹⁵

¹² Ibidem, 39.

¹³ Ibidem, 58.

¹⁴ R. Callois, *Man, Play and Games* (Chicago 1961), vertaald door Meyer Barash (*Les jeux et les hommes*, 1958).

¹⁵ Callois, *Man, Play and Games*, 14.

Het politieke spel kan gemakkelijk als ‘agon’ in deze zin begrepen worden, zeker in een tweepartijenstelsel zoals in de VS. Er zijn twee ‘kampen’ die tegen elkaar strijden in een, in principe, eerlijk speelveld, waarin beide partijen dezelfde mogelijkheden hebben en de beste wint, bijvoorbeeld bij verkiezingen. De verliezer kan de volgende keer weer als beste uit de bus komen en historisch gezien is daar in de VS ook een zeker evenwicht in. Echter, het speelveld wordt in de VS uit balans getrokken door verschillende factoren. Zo is daar bijvoorbeeld de rol van grote donaties aan één van beide partijen, waarvan de oorsprong vaak niet bekend is, en die sinds de *Citizens United v. Federal Election Commission*-uitspraak van het Hogerechtshof (2010) niet meer verboden kunnen worden.¹⁶ Bovendien worden er op staatsniveau grote groepen potentiële kiezers aan het electoraat onttrokken omdat zij vastzitten, een strafblad hebben, of omdat ze niet als kiezer geregistreerd staan. Dit betreft vrijwel altijd leden van minderheden, arme en/of jonge kiezers; kiezers dus uit groepen die, als ze zouden stemmen, waarschijnlijk Democratisch zouden stemmen. Het speelveld is dus minder vlak dan het lijkt.

Het begrip agon is verder ontwikkeld in de context van politieke filosofie door onder andere Chantal Mouffe, die schrijft over agonisme en antagonisme.¹⁷ Mouffe’s conceptie van agonisme gaat in tegen het politieke consensus-ideaal van filosofen zoals Jürgen Habermas.¹⁸ Als er in een maatschappij fundamenteel conflicterende belangen zijn, dan is er simpelweg geen consensus mogelijk, maar dat maakt democratische politiek nog niet onmogelijk, aldus Mouffe. Er is echter wel een breekpunt waar politieke tegenstanders werkelijk vijanden worden en wanneer er een groep ontstaat die het agon niet langer als politieke speelruimte accepteert, maar wil afbreken (zoals een spelbreker, in Huizinga’s termen, de toverkring verbreekt). Protest is in de context van Mouffe’s agonisme een vorm van politiek handelen die aandacht vraagt voor een bepaald belang binnen het agon, zonder de speelruimte zelf aan te tasten. Een revolutie of revolte respecteert het agon niet en is dus *antagonistisch*. Donald Trump is, zoals eerder gezegd de belichaming van ‘de outlaw, de revolutionair, de geheime-clubman, de ketter’

¹⁶ Z. Teachout, *Corruption in America: From Benjamin Franklin’s Snuff Box to Citizens United* (Cambridge, MA 2014) 241.

¹⁷ C. Mouffe, *Agonistics: Thinking The World Politically* (London & New York 2013) 1-2.

¹⁸ J. Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (Cambridge, MA 1991) 161.

in het politieke speelveld, die disruptief (en ludiek) is omdat hij de normen van het spel aan zijn laars lapt. Hij heeft tot twee keer toe luidruchtig bekend gemaakt dat hij een verkiezingsuitslag alleen zou erkennen als hij zelf als winnaar uit de bus zou komen. Sterker nog, de antagonistische factie van de Republikeinse partij is in de jaren voor 2016 groot geworden met de Tea Party – genoemd naar de antagonistische Boston Tea Party die in 1773 de opmaat vormde voor de Amerikaanse Revolutie.¹⁹ Deze factie is met het aantreden van Trump als president min of meer overbodig geworden.

Trump's ludieke optreden van outlaw en revolutionair, was tot januari 2021 vooral goed te zien op zijn favoriete sociale mediaplatform, Twitter. In zijn tweets duidde hij regelmatig politieke tegenstanders aan als 'vijanden', en werden de vermeend linkse media uitgemaakt voor 'enemies of the people', een duidelijk antagonistische beweging. Maar belangrijker is, dat veel van zijn tweets erop gericht waren zijn aanhang uit te nodigen tot allerlei speelse, vaak semi-politieke, of spelpolitieke acties, zoals het maken of delen van memes. Al ver voor, en ook tijdens zijn presidentschap noemde hij Twitter zijn megafoon. Hij gebruikte het platform niet alleen om te zenden, maar ook om ruimte te scheppen voor spelpolitiek engagement via memes en zogenaamde 'dog whistles', uitspraken die niet duidelijk racistisch (of seksistisch, antisemitisch, etc.) zijn, maar door medestanders 'in the know' wel als zodanig begrepen zullen worden. Hij tweette bijvoorbeeld regelmatig boodschappen die weliswaar zelf tekstueel waren, maar de meme al bijna letterlijk in zich droegen, zoals over Noord-Koreaanse dictator Kim Jong Un: 'Will someone from his depleted and food starved regime please inform him that I too have a Nuclear Button, but is is a much bigger & more powerful one than his, and my Button works!'²⁰ Deze tweet vraagt om actie, niet alleen ten aanzien van Kim Jong Un, maar ook om het verbeelden van de twee leiders met hun 'Nuclear Buttons', een cartoon die dan ook direct in allerlei verschillende vormen verscheen.²¹ Toen Trump per abuis op 31 mei 2017 tweette 'Despite the constant negative press covfefe' verwijderde hij die tweet in eerste instantie weer, maar later – toen duidelijk werd dat de tweet een enorme

¹⁹ S.A. Polak, 'Universiteit van Nederland: Waarom kun je Trump geen protestpresident noemen?' <https://www.universiteitvannederland.nl/college/waarom-kun-je-trump-geen-protestpresident-noemen>, geraadpleegd 31 januari 2022.

²⁰ Donald J. Trump, 3 januari 2018.

²¹ S.A. Polak, 'Posting the Presidency: Cartoon Politics in a Social Media Landscape' *Media and Arts Law Review* 22.4 (2018) 403-419: 412-413.

sociale mediastorm ontketend had, die veel aandacht voor hem genereerde, tweette hij: 'Who can figure out the true meaning of 'covfefe' ??? Enjoy!'²²

In feite gebruikte Trump dit soort boodschappen om mensen die niet per se in hoge mate politiek betrokken waren, op een andere, speelse manier te engageren en uit te dagen tot een andere vorm van participatie, via vaak sardonische en slapstickachtige humor, zoals hier en vaak ook via dog whistles. Bekende voorbeelden zijn Trumps verwijzingen naar 'race and violence in our cities' en de suggestie dat als Biden president zou worden 'our suburbs would be gone'.²³ Beide frasen herhalen een grijsgedraaide plaat in de Amerikaanse cultuur; het gedeelte dat impliciet blijft is dat witte middenklasse Amerikanen moeten vrezen het slachtoffer te worden van agressieve zwarte Amerikanen uit lagere sociaal-economische klassen. Tenzij het raciale kastesysteem dat heerste ten tijde van de slavernij en het Jim Crow-apartheidssysteem in ere hersteld wordt. Los van de vraag of Trump-aanhangers al dan niet racistisch zijn of dit werkelijk zouden willen, ligt het groepsvormende element hier in het gezamenlijke weten wat er bedoeld wordt, zonder dat 'de linkse elite', of wie dan ook, racisme kan aanwijzen in datgene wat er concreet gezegd is. Dezelfde beweging maakte de toenmalige perschef van het Witte Huis, Sean Spicer, naar aanleiding van het 'covfefe'-incident toen hij suggereerde dat er helemaal geen sprake was van een *typo*, maar van een intentionele boodschap. Hij zei: 'I think the president and a small group of people know exactly what he meant,' daarmee Trumps aanhangers uitnodigend om een betekenis te zoeken om zich te mogen rekenen tot de kleine groep mensen die de eer had Trump écht te begrijpen.

New Conspiracism

Maar wat heeft dit nu met samenzweringstheorieën te maken? In hun boek *A Lot of People Are Saying* (2019) beargumenteren Nancy Rosenblum en Russell Muirhead de these dat wat zij 'the new conspiracism' noemen een vorm van samenzweringstheorie is, die eigenlijk vrij is van theorie – het is 'conspiracy without the theory'.²⁴ Het is een vorm die Trump, aldus Rosenblum en Muirhead tot in de puntjes beheerst. Klassieke

²² Donald J. Trump, 31 mei 2017.

²³ 'First Presidential Debate, September 29, 2020' <https://www.youtube.com/watch?v=wW1Y5jFNcQ>, geraadpleegd 31 januari 2022.

²⁴ Rosenblum en Muirhead, *A Lot of People Are Saying*, 19.

samenzweringstheorieën, leggen ze uit, draaien meestal om een alternatieve theorie, een verhaal dat vertelt hoe het ‘werkelijk’ zit (‘9/11 was an inside job’, ‘de maanlanding is in scène gezet’). Het nieuwe conspiracisme doet dat niet. Het suggereert dat het door de ‘lamestream media’ en het establishment vertelde verhaal ‘fake news’ is, maar onthult geen potentieel alternatief over hoe het dan wél zit. Trump zegt inderdaad regelmatig ‘A lot of people are saying...’ zonder dat het duidelijk wordt wie dat zijn, of waarop zij zich baseren. Het creëren van innuendo is, volgens Muirhead en Rosenblum, het voornaamste doel hier, in de eerste plaats omdat dit aandacht en speculatie genereert. Dit is gedeeltelijk juist – inderdaad gaat het Trump niet om een sluitende alternatieve verklaring waar hij bewijs voor heeft, maar om aandacht en daarmee is het anders dan klassieke samenzweringstheorieën.

Echter, Rosenblum en Muirhead missen een deel van de kracht van Trumps vorm van conspiracisme, wanneer ze stellen dat:

The typical form of the new conspiracism is bare assertion. Consider Trump’s repeated insistence that busloads of fraudulent voters were sent to cast ballots against him in the New Hampshire presidential primary. The primary was “rigged.” Yet there is nothing begging for explanation. Trump lost New Hampshire by fewer than 3,000 votes, true; but he won the election—a fact that nobody disputes. (...) The bare assertion “rigged” does not pretend to analyze how these alleged illegal voters were identified, rallied, and delivered to polling places, or how the plot was covered up.²⁵

Er wordt wel degelijk gezocht naar ‘bewijs’ en er worden patronen ‘ontdekt’ – alleen niet door Trump zelf. Trump herhaalt en claimt – op grotesque wijze. Daarmee creëert hij een uitnodiging aan zijn aanhang om een spel te spelen waar hij zijn eigen handen niet aan vuil maakt, maar dat voor veel mensen aantrekkelijker is dan traditioneel politiek engagement of klassieke samenzweringstheorieën. Vriend en vijand nemen zijn uitnodiging aan. Velen reageren op het groteske gedrag, door het maken van spotprenten, memes, lipsynch-TikTok-filmpjes of satirische *Saturday Night Live* sketches, die hem wellicht op de hak nemen, maar tegelijkertijd toch meegezogen worden in *zijn* spel, waarin alles om hem draait en politieke inhoud op z’n best secundair, en meestal geheel afwezig is. Aanhangers doen hier graag aan mee, door Trump, al dan niet tongue-in-cheek, als superheld te verbeelden, en daarnaast kunnen

²⁵ Ibidem, 25-26.

ze aan de slag met de intriges die hij introduceert. Zelf slaagt hij er dan niet in om uit te leggen hoe de verkiezingsoverwinning van 2020 van hem ‘gestolen’ is, maar er is een enorm conservatief media-establishment, Fox News, Breitbart, *The Drudge Report* en een ontelbare hoeveelheid lokale radioshow's, die zich gretig storten op het invullen van alles dat Trump openlaat. Deze uitnodiging strekt zich ook uit naar de gewone aanhangers – die vaak enthousiaste QAnon-volgers zijn en dit spel van ‘connecting the dots’ en het blindvaren op apofenie al goed kennen en graag in groepsverband online spelen. Waar Rosenblum en Muirhead dan weer wel gelijk in hebben, is dat het niet puur gaat om het vinden van sluitende bewijsvoering. In plaats daarvan staat het groepsproces centraal en de opwinding van het gezamenlijk interpreteren van materiaal en het oppikken van vage, mogelijk niet bestaande signalen.

De bestorming van het Capitool

Fast-forward (of Afb. 2: Bestorming van het Amerikaanse Capitool op 6 januari 2021. kt de menigte van aanhangers ton Mall, ten zuiden van het Witte Huis. Zijn aanhangers zijn in groten getale naar Washington DC gekomen op de dag dat de Joint Session van het Congres (het Huis van Afgevaardigden en de Senaat) formeel de verkiezingsoverwinning van Joe Biden zal certificeren. De agonistische strijd is verloren – het lijkt *game over* te zijn voor Trump, in elk geval in termen van *agon*. Voor hem staan duizenden aanhangers die intensief deelnemen aan spelvormen die traditioneel niet als politieke participatie gezien worden. Zij

zien zichzelf misschien deels als demonstranten in een agonistisch speelveld, maar een flink deel hoort bij milities zoals de Proud Boys, tegen wie Trump eerder in één van de verkiezingsdebatten gezegd heeft ‘Stand back and stand by’ – een oproep die voor de bühne moest laten zien dat Trump hen tot bedaren wilde manen, maar die door de Proud Boys zelf direct opgevat werd als steun, en belangrijker, als militair commando om zich gereed te houden voor een gewelddadige interventie. Proud Boys-leider Joe Biggs ‘vertaalde’ Trumps uitspraak direct als: ‘President Trump told the proud boys to stand by because someone needs to deal with ANTIFA... well sir! we’re ready!!’ en voegde eraan toe dat de president ‘basically said to go f--- them up.’²⁶ De Proud Boys werden in één klap wereldnieuws en duizenden nieuwe leden meldden zich aan. QAnon had intussen al sinds 2018 regelmatig gepost over de aankomende ‘Storm’ waarin het establishment uiteindelijk ontmaskerd in gruzelementen zou storten.

Het is tegen die achtergrond niet verrassend dat de Trump-aanhangers die bij de speech op 6 januari 2021 aanwezig waren, zichzelf, in ieder geval voor een deel, zagen als revolutionairen, bestormers die gekomen waren om in te grijpen, en de verkiezingsuitslag niet zomaar te laten bevestigen in het speelveld van de traditionele democratische politiek. In die context zei Trump:

Now, it is up to Congress to confront this egregious assault on our democracy. And after this, we’re going to walk down, and I’ll be there with you, we’re going to walk down, we’re going to walk down.

Anyone you want, but I think right here, we’re going to walk down to the Capitol, and we’re going to cheer on our brave senators and congressmen and women, and we’re probably not going to be cheering so much for some of them.

Because you’ll never take back our country with weakness. You have to show strength and you have to be strong. We have come to demand that Congress do the right thing and only count the electors who have been lawfully slated, lawfully slated.

²⁶ B. Collins en B. Zadrozny, ‘Proud Boys celebrate after Trump’s debate callout’ <https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/proud-boys-celebrate-after-trump-s-debate-call-out-n1241512>, geraadpleegd 31 januari 2022.

I know that everyone here will soon be marching over to the Capitol building to peacefully and patriotically make your voices heard.²⁷

De boodschap is dubbel: enerzijds zegt hij vaak genoeg dat het confronteren van de senatoren en afgevaardigden vreedzaam moet gebeuren om te kunnen claimen dat het allemaal puur bedoeld was als democratisch protest. Anderzijds is de boodschap, zeker voor de Proud Boys, die zich eerder gedeisd maar klaar voor de strijd hebben gehouden, gemakkelijk te interpreteren als oproep tot een ‘tegenaanval’ *du moment* dat Mike Pence als voorzitter van de Senaat de puur ceremoniële handeling zal uitvoeren die de verkiezingsuitslag officieel maakt. De verwijzingen naar ‘taking back your country’ en ‘strength’ zijn oproepen tot geweld, nu de agonistische weg niet tot de overwinning leidt.

En ook dat geweld zelf wordt vervolgens een spel. Het is in de collectieve verbeelding al lang geleden opgeroepen door de verhalen over een aankomende ‘Storm’. Niemand kon Q’s aanwijzingen over hoe en wanneer de ‘Storm’ zou plaatsvinden precies duiden, maar die middag in Washington is het duidelijk wat de bedoeling is: een bestorming van het Capitool. Het is een soort Pokémon Go, maar dan echt en de pokémon die gevonden moeten worden zijn Nancy Pelosi, Alexandria Ocasio-Cortez, Ilhan Omar, en bovenal Mike Pence, voor wie de galg – volgens de regels van een ander traditioneel Amerikaans spel – al klaarstaat. En hoewel de zoektocht geleid is door apofenie lijkt alles te kloppen. De bestorming verloopt soepel. De beveiliging laat zich overvallen en schiet niet. De muur laat zich beklimmen – onnodig, maar wel zo ‘echt’ in het spel – de ruiten worden ingeslagen en dan is men binnen. De congresleden zijn al gevlucht, maar de ‘Q Shaman’ kan in de grote vergaderzaal van het Huis van Afgevaardigden zijn eigen toverkring oproepen, geholpen door collega-Trumpfan Greg Rubenacker die van de gelegenheid gebruik maakt om een joint op te steken. En het blijft een spel, gebaseerd op de troep van het ontmaskeren van een samenzwering – maar daarnaast ook een performance, voor en door sociale media. De voorstelling duurt maar kort – de verkiezingsuitslag is dezelfde avond alsnog bevestigd, veel spelers zitten in de gevangenis en Joe Biden lijkt vooralsnog een president van nostalgische saaiheid en redelijkheid – maar er is een

²⁷ D.J. Trump, ‘Speech January 6, 2021’ <https://www.npr.org/2021/02/10/966396848/read-trumps-jan-6-speech-a-key-part-of-impeachment-trial>, geraadpleegd 31 januari 2022.

nieuwe spelwereld gemaakt. Niemand heeft er vooralsnog controle over en het is nog onduidelijk wat de mogelijkheden van het nieuwe speelveld zijn, maar de fantasie erover heeft ruim baan.